

Summary

U ovoj knjizi pod naslovom **Djeca i mediji** prezentirani su rezultati empirijskog istraživanja *Uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Istraživanje su za potrebe *Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži* iz Zagreba realizirali istraživači iz *Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu*, a financirao ga je *Ured UNICEF-a za Hrvatsku*. Terensko prikupljanje podataka provedeno je početkom ljeta 2000. godine.

Istraživanje polazi od načelne hipoteze da su masovni mediji važan socijalizacijski agens, a što implicira njihov potencijalni utjecaj na djecu. Istraživački pristup utemeljen je u teoriji ograničenih efekata (limited effects) koja naglašava da je utjecaj masovnih medija posredovan nizom socijalnih faktora. Osnovni cilj istraživanja bio je da se ustanovi koliko djeca koriste medije i koje medijske sadržaje preferiraju. Na taj način ostvaren je početni uvid u odnos djece spram masovnih medija što dosad u okviru medijskih istraživanja u Hrvatskoj nije bilo predmetom istraživanja.

No ovo istraživanje nije obuhvatilo samo problem korištenja masovnih medija nego su njime zahvaćena i neka druga relevantna područja svakodnevnoga života djece. U skladu s tako koncipiranim istraživanjem strukturirana je i ova knjiga koja sadrži šest poglavlja, te priloge (upitnik s postocima odgovora i popis škola u kojima je provedeno anketiranje učenika).

U prvom poglavlju – *Konceptualni okvir istraživanja* – elaborirani su teorijski pristup i metodologija istraživanja, te prikazane dosadašnje relevantne spoznaje medijskih istraživanja u svijetu i Hrvatskoj. Unutar toga poglavlja analizirana je i struktura uzorka djece. Taj uzorak je obuhvatio 1000 učenika od 5. do 8. razreda osnovne škole, odnosno stariju djecu i mlađe adolescente u dobi od 11 do 15 godina. Ispitivanje je provedeno u deset osnovnih škola u urbanim i ruralnim naseljima u četiri hrvatske regije.

U poglavlju *Obitelj i škola* analizirani su neki aspekti obiteljskog života, školskog okruženja i interpersonalnih komunikacija ispitanе djece. Rezultati dobiveni u toj dionici istraživanja pokazali su da većina djece živi u obiteljima

gdje su oba roditelja srednje ili visoko obrazovana. Većini su oba roditelja zaposlena, a tek svaki deseti učenik živi sa samohranim roditeljem. Također većina djece odrasta zajedno s jednim ili dvoje braće/sestara, a dvije trećine njih pohađalo je vrtić. Pokazalo se da na veličinu obitelji i posjedovanje dobara ponajprije utječu rezidencijalni i socijalni status roditelja (obrazovanost i zaposlenost), pri čemu u oba slučaja viši status negativno utječe na veličinu obitelji, a pozitivno na pohađanje vrtića. Te tendencije pokazuju da su hrvatske obitelji zahvaćene procesom modernizacije koji je već dobro poznat u razvijenom dijelu svijeta, kao i sličnim dugoročnim demografskim posljedicama – depopulacijom stanovništva. Veći broj djece rađa se praktički u obiteljima čiji je društveni status niži, što znači i nepovoljniju situaciju za odrastanje i kasniju socijalnu promociju te djece.

Što se školskog okruženja tiče, pokazalo se da je školski uspjeh izrazito socijalno uvjetovan jer bolje ocjene imaju djeca porijeklom iz obitelji višeg socijalnog statusa i socijalizirana u urbanoj sredini. Pritom se i uključenost u ustanove predškolskog odgoja pokazala kao dodatni element koji pogoduje boljim obrazovnim postignućima djece. Na buduće razlike u socijalnom statusu današnje djece upozoravaju i njihove obrazovne aspiracije, jer na visoko obrazovanje poglavito reflektiraju učenici višeg socijalnog porijekla i boljeg školskog uspjeha. U tom je sklopu provokativan nalaz da su obrazovne aspiracije djevojčica više – to je dijelom posljedica činjenice da one imaju prosječno bolje ocjene, no taj trend upućuje i na izraziti porast svijesti ženske djece o važnosti visokostručnog obrazovanja. Dapače, maksimalno školovanje ne samo da više nije rezervirano poglavito za muškarce, nego se čini da u današnjoj generaciji djece stasaju buduće žene kojima je obrazovanje postalo neupitan i neizbježan cilj, čak u nešto većoj mjeri nego dječacima.

Interpersonalne komunikacije djece vrlo su zanimljivo polje istraživanja, a u ovom istraživanju koncentrirali smo se samo na ispitivanje učestalosti razgovora s roditeljima i vršnjacima o raznim temama. Dobiveni rezultati su unekoliko porazni jer upućuju na nedijalošku orijentaciju roditelja i opstojnost patrijarhalne matrice u obiteljskim odnosima. Konkretno, djeca su još uvijek prvenstveno upućena na komunikaciju s majkom, a manje s ocem, dok su u

oba slučaja prisutne tabu-teme (seks, ljubav, politika) iako one predadolescente osobito zanimaju. Pritom su se obrazovanje roditelja i urbanizirano okruženje pokazali nedostatnima da bitno promijene model socijalizacije koju su i sami roditelji prošli u svom djetinjstvu. Očito je da djeca usvajaju isti model, jer ni u komunikaciji s vršnjacima ne uspijevaju zadovoljavajuće prevladati nelagodu da razgovaraju o nekim tabu-temama. I dok su te teme u sva tri slučaja na začelju ljestvica tema razgovora, kada je riječ o najučestalijim temama, razlike su simptomatične. Tako djeca s prijateljima najviše razgovaraju o glazbi, filmovima i knjigama (dakle, medijski posredovanim sadržajima), s majkom o školi i nastavnicima te o vlastitoj budućnosti, a s ocem o budućnosti. Čini se, dakle, da su roditelji prije svega zaokupljeni brigom za budućnost svoje djece (s čime su povezani eventualni problemi u školi), dok su sve ostale teme, djeci manje ili više važne, sporadično prisutne u međusobnoj komunikaciji. Otuda proizlazi da komunikacija roditelja s djecom nije samo nedijaloška, nego i nedostatna i sadržajno jednolična, što djecu ne animira za razgovor s roditeljima. Djeca to tek djelomice uspijevaju kompenzirati kroz tematski raznovrsniju komunikaciju s vršnjacima.

Treće poglavlje, *Vrijednosti i neprihvatljiva ponašanja*, govori o tome koje društvene vrijednosti djeca smatraju važnima i koja ponašanja percipiraju kao društveno nepoželjna. Vrijednosni sustav djece presudno je određen njihovom životnom dobi, koju karakterizira još uvijek velik utjecaj obitelji kao agensa primarne socijalizacije. Tako su najprihvaćenije vrijednosti obitelji, društvenog ugleda i vjere, dok je djeci ponajmanje stalo do političkog potvrđivanja, i uopće do moći, profesionalnog uspjeha i bogatstva. Djeca su primjetno homogena u prihvaćanju ispitanih vrijednosti, pri čemu je spolno obilježje ono koje ponajviše diferencira ispitanike. Povežemo li ovdje dobivene rezultate s dosadašnjim saznanjima o vrijednosnim sustavima mladih, moguće je pretpostaviti da će u omladinskoj dobi doći do značajnih promjena: tada na vrh ljestvice izbijaju materijalni standard, dokoličarenje i profesionalni uspjeh. Očito je, dakle, da životni ciklus dominantno utječe na formiranje sustava vrijednosti i hijerarhiju vrednota te da kod starije djece vrijednosni sustav još nije potpuno formiran ni stabilan.

Percepcija društveno neprihvatljivih ponašanja također je pretežno uvjetovana činjenicom da se radi o starijoj djeci. Učenici su vrlo tolerantni spram noćnih izlazaka, a preko trećine njih i spram korištenja javnog prijevoza bez plaćanja, pisanja grafita i seksualnih odnosa prije punoljetnosti. S druge strane, gotovo svi smatraju nedopustivim krađe, mučenja (ljudi i životinja) te upotrebu bilo kojih vrsta droga. Učenici kao više ili manje prihvatljiva ponašanja percipiraju ona koja se mogu prepoznati kao oblici buntovništva i neposlušnosti, a što svjedoči o prilično zastupljenoj potrebi kršenja nekih društvenih normi, što je sve raširenije u modernim urbanim sredinama. Istodobno, vrlo su slabo prihvaćena – točnije, ogromnoj većini učenika nisu prihvatljiva – ponašanja koja se mogu prepoznati kao pokazatelji ovisnosti i devijantnosti. Dakle, primjetna je benevolentnost spram kršenja zabrana i normi koje su dobno uvjetovane, tj. prije svega usmjerene na one pojedince kojima se još ne priznaje odraslost. Djeca su svjesna selektivnosti i privremenosti tih zabrana, pa im je utoliko prihvatljivije njihovo kršenje kao način osvajanja prostora osobnih sloboda i autonomije.

Slobodno vrijeme naslov je četvrtog poglavlja u kojem se analizira nekoliko aspekata provođenja slobodnog vremena djece. U tom kontekstu podsjeća se da su istraživanja mladih pokazala da je slobodno vrijeme ono područje svakodnevnoga života u kojem su mladi najautonomniji i onaj prostor relativne slobode za koji se svaka nova generacija uspijeva izboriti u nešto nižoj dobi od prethodnih. Kada je riječ o djeci, ta je autonomija još uvijek prilično impregnirana intervencijama starijih, ali i za njih vrijedi da su u tom dijelu svakodnevnice manje izložena socijalnoj kontroli odraslih nego u bilo kojoj drugoj sferi svakodnevnoga života. U kontekstu ovog istraživanja slobodno vrijeme nas je zanimalo zbog njegovih pretpostavljenih funkcija, zato što se djeca tada prepuštaju aktivnostima po vlastitu izboru i stoga što se korištenje masovnih medija prvenstveno zbiva u slobodnom vremenu. Najupečatljiviji nalaz u toj dionici istraživanja jest potreba djece za socijalnim kontaktima s vršnjacima, a koja se pokazala izraženijom i od gledanja televizije. No, treba ipak napomenuti da kada se dobiveni podaci promatraju integralno djeca više vremena koriste na različite medije nego na socijalne kontakte. Preferiranju

druženja s vršnjacima sukladno je i saznanje da se ispitana djeca najviše vole nalaziti s prijateljima izvan kuće, a što je primjereno životnoj dobi ispitanika, obilježenoj nastojanjima da se što više osamostale, bar kada je u pitanju socijalni nadzor roditelja i drugih odraslih. Orijentacija na vršnjačke skupine postaje dominantna, i roditelji u nekim aspektima svakodnevnoga života nužno bivaju potisnuti u drugi plan. Analiza je pokazala da u načinu provođenja slobodnoga vremena djecu međusobno najviše diskriminira spolna pripadnost. Djevojčice i dječaci u nejednakoj mjeri participiraju u ispitivanim aktivnostima, što naznačuje obris formiranja unekoliko različitih stilova života. Značajan utjecaj na slobodno vrijeme ostvaruju urbaniziranost mjesta stanovanja i stupanj obrazovanja roditelja – djeca boljeg socijalnog porijekla slobodno vrijeme provode sadržajnije i strukturiranije. Dokolica djece dominantno je impregnirana sadržajima masovne kulture, kao što je to slučaj i s drugim populacijskim skupinama. Na osnovi toga, kao i aktivnosti koje djeca preferiraju, može se zaključiti da njihovo slobodno vrijeme primarno zadovoljava funkciju zabave i razonode unutar čega se mogu detektirati elementi koji potencijalno pridonose razvoju ličnosti.

U petom poglavlju, čiji je naslov *Korištenje masovnih medija*, analizirano je korištenje četiri masovna medija: tiska za mlade, radija, televizije i kompjutora. Dobiveni rezultati pokazali su da znatan, vjerojatno i najveći, dio svakodnevnog slobodnoga vremena djeca posvećuju korištenju raznih masovnih medija. Od četiri medija koji su analizirani u ovom istraživanju, najviše se koristi televizija, zatim radio, potom tisak za mlade te na koncu kompjutor. Takva popularnost medija među djecom identična je kako medijskim preferencijama starijih, tako i sklonostima djece u drugim zemljama. Slični su podaci i kada je u pitanju posjedovanje: gotovo sva kućanstva u kojima žive naši ispitanici posjeduju televizor, devet desetina imaju glazbenu liniju (uključujući i radio prijemnik), a dvije petine kompjutor.

Većina djece redovno na televiziji gleda filmski i serijski program te kvizove i nagradne igre, dok njima namijenjen školski (obrazovni) program većina gleda tek povremeno. Na radiju najviše slušaju glazbu. U tisku redovno čitaju napise o događajima iz svijeta poznatih (estrade) i teme o prijateljstvu.

Polovina ispitane djece uopće ne koristi kompjutor, a oni koji se služe računalom najčešće to čine zbog igranja raznih igara, dok ga za pisanje i grafiku koriste povremeno. Ovako taksativno nabrojane sadržajne preferencije djece nedvojbeno upućuju na to da mediji u njihovu svakodnevnom životu ostvaruju prvenstveno zabavnu funkciju, a tek povremeno i edukativnu.

Korištenje medija – na kvantitativnoj i sadržajnoj razini – razmjerno malo ovisi o različitim socijalnim obilježjima djece. U tom kontekstu ističe se spolna pripadnost kao ona značajka koja u najvećoj mjeri diferencira djecu u pogledu korištenja medija. Razlike se uočavaju i u ravni izbora vrste medija i u ravni vremena posvećenog medijima i u ravni sadržajnih preferencija. Tako djevojčice više čitaju tisak i slušaju radio, a dječaci više gledaju televiziju i koriste kompjutor. Naročito su izražene razlike u afinitetima spram tema u tisku, vrsta televizijskih programa te filmskih i glazbenih žanrova. Ustanovljene razlike u medijskim preferencijama djevojčica i dječaka identične su onima koje postoje u omladinskoj i starijoj populaciji, što upućuje na to da se bitno nepromijenjenim modelima socijalizacije spolne razlike perpetuiraju u svakoj novoj generaciji. Kako su naši ispitanici u razdoblju kasnog djetinjstva i rane adolescencije, valja pretpostaviti da se te razlike počinju uspostavljati u ranom djetinjstvu. Neka buduća istraživanja na mlađoj djeci vjerojatno će dati pouzdaniji uvid u to koliko su različite medijske preferencije dječaka i djevojčica sociokulturno uvjetovane, a koliko se radi o nekim psihofizičkim predispozicijama.

Djeca imaju potrebu podijeliti s drugima svoje dojmove i razmišljanja o onome što su čitala, slušala ili gledala. Na to ukazuje podatak da je najučestalija tema razgovora s vršnjacima razgovor o filmovima, glazbi i knjigama. Istodobno, ta je tema u komunikaciji s roditeljima tek povremeno prisutna, što implicira da je utjecaj roditelja na djecu u pogledu medijskih sadržaja kojima su izložena prilično upitan. Tu hipotezu osnažuju rezultati ovog istraživanja koji pokazuju da stupanj obrazovanja roditelja ne utječe niti na to koliko njihova djeca koristiti promatrane medije (osim kompjutora), niti na to koje će sadržaje izabrati. Budući da je riječ o starijoj djeci, može se pretpostaviti da su roditelji na tom području više intervenirali kada su djeca bila mlađa. No ako

je to točno, može se konstatirati da su prerano odustali od toga jer djeca manifestiraju potrebu za dijalogom o medijski prezentiranim sadržajima.

Rezultati našeg istraživanja sugeriraju da roditelji nemaju ni restriktivan ni selektivan pristup kada je u pitanju korištenje medija od strane njihove djece. Postoje naznake koje upućuju na to da su hrvatske obitelji u tom pogledu uglavnom laissez-faire orijentirane što znači da se u krugu obitelji o medijskim sadržajima malo razgovara i da roditelji djecu prepuštaju većem utjecaju vršnjaka i šire okoline. Otvoreno je pitanje da li su roditelji spram toga dijela svakodnevnice svoje djece pretežno ravnodušni (smatrajući ga nevažnim) ili njihova eventualna nastojanja da utječu na dječji odnos spram medija ostaju bez primjetnih rezultata. Ukoliko je potonja hipoteza bar djelomice točna to bi moglo značiti da roditelji nisu pronašli pravi način da svoju djecu ponukaju da uvažavaju njihova tumačenja, preporuke i savjete.

Zaključna razmatranja, kao šesto i posljednje poglavlje, sadrže kratku rekapitulaciju dobivenih nalaza i njihove komentare. Ti rezultati interpretiraju se u kontekstu spoznaja dosadašnjih medijskih istraživanja koja su afirmirala stajalište da masovni mediji nisu sami po sebi ni dobri ni loši. Ona su, naime, pokazala da to kakve će efekte mediji ostvarivati, ovisi ponajprije o tome kako će oni biti korišteni. Kada se to korištenje promatra iz rakursa auditorija, kao važan preduvjet adekvatnog odnosa spram medija pojavljuje se medijska pismenost odnosno medijski odgoj korisnika. A u svim istraživanjima su, kao glavni nositelji medijskog odgoja, apostrofirani roditelji.

Nalazi ovoga istraživanja i postojeća komunikacija djece i roditelja o medijskim sadržajima ne ohrabruju. Većina roditelja preopterećena je svakodnevnim egzistencijalnim problemima kao i brigom za sadašnjost i budućnost svoje djece pa se razglabanja o filmovima, knjigama i sličnom nerijetko čine nevažnim ili dodatnim opterećenjem. Propuštajući diskusije o tim temama roditelji dopuštaju da mimo njih prolaze iskustva njihove djece s paralelnim medijskim svijetom u kojega su svakodnevno više ili manje uključena, kao što propuštaju i gotovo idealnu prigodu za nenametljivu dodatnu edukaciju i vrijednosno usmjeravanje djece koja su upravo u dobi kada iskazuju osobitu nesnošljivost spram dociranja i moralnih prodika.

Šanse da današnja generacija djece postane medijski pismenija još su manje ako bi se takva zadaća delegirala školama jer nema naznaka da se obrazovni proces namjerava nadopuniti osposobljavanjem za bolje razumijevanje medijskih sadržaja i oblika. Škole su, kao i sve ustanove, birokratizirane, petrificirane i nefleksibilne, a uvođenje novih obrazovnih sadržaja u curriculum gotovo uvijek je dugotrajan i težak posao. Utoliko upravo na roditeljima leži velika odgovornost, kojima bi trud na medijskom odgoju svoje djece trebao biti olakšan činjenicom da su i sami od malih nogu suvremenici masovnih medija i da ih i sada svakodnevno koriste. Dakako, medijski odgoj je zahtjevan kao i svaki odgojni proces koji od odgajatelja traži kompetentnost i ustrajnost, a malo je vjerojatno da se većina roditelja iz pukih gledatelja bezbolno i uspješno može prometnuti u medijske eksperte. Zato bi, za početak, bilo dostatno da zajedno s djecom prate njima omiljene sadržaje i razmijene s njima misli i emocije koje ti sadržaji provociraju. Takav pristup medijskim sadržajima preduvjet je osmišljenog i selektivnog korištenja medija od čega bi trebala profitirati djeca ali i roditelji. Podjela zajedničkog medijskog iskustva mogla bi ujedno pospješiti svakodnevnu komunikaciju djece i roditelja, otvarajući dodatni prostor za bolje međusobno poznavanje i razumijevanje koje je u adolescenciji često stavljeno na ozbiljnu kušnju.